

DEÁK RENÁTA

Mikszáth a létről mesél

– konferencia Szklabonyán –

Ha a szlovák–magyar tudományos konferenciák értelmét nem pusztán az adná, hogy voltak, akkor talán szélesebb körű, irodalmon túli hatásuk is lehetne. Ebben az esetben a Mikszáth Kálmán életművéről rendezett tanácskozás azzal a tanulsággal gazdagíthatna bennünket, hogy a szlovákok és magyarok megbékéléséhez egy olyan ontológiai kételyen keresztül vezet az út, amelyből a tolerancia képessége fakad. A mindennapok eseményei azonban szkeptikussá tesznek.

Mikszáth Kálmán születésének 160. évfordulója alkalmából 2007. szeptember 27-én és 28-án tudományos konferenciát tartottak az író szülőhelyéhez közeli Nagykürtösön (ma Velký Krtíš, Szlovákia). A rendezvényt természetesen a magyar irodalom e klasszikusának életműve „ihlette”.

Mikszáth Kálmán a Nógrád megyei Szklabonyán (ma Sklabina, Szlovákia) látta meg a napvilágot 1847-ben; szülőfaluja abban az időben teljesen szlovák volt. A Monarchiában nőtt fel, a szlovákok (tótok) és a magyarok közös államában, egy olyan időszakban, amikor a nemzetiségi hovatartozás már fontossá vált. Valószínű azonban, hogy ez főleg a politizáló értelmiség szűk rétegét érintette. A mindennapi lét az emberek és a kultúrák együttélésén alapult, olyan kultúrákén, amelyek a több évszázados közös múltnak köszönhetően nem voltak idegenek egymás számára. A politikai és a magasabbrendű nemzeti ideálokhoz kapcsolódó törekvések azonban megzavarták az együttélés mindennapi természetes formáit, amelyeket ma már nehezen tudunk elképzelni. A két nép együttélésének múltbeli problémái kemény diót jelentenek számunkra. Nem mondhatni, hogy a magyar és a szlovák közösség hasonló együttélésére ma már nem találunk példát, ám a két kultúra között az elmúlt évszázad folyamán megnőtt a távolság. Ezt a közös határ tovább növelte, s az Európai Unióban való tagságunk mintha csak a tisztító kúra kezdete lenne, amely ráadásul szakemberek helyett sarlatánok kezében van.

Az irodalomnak szerencsére megvan az a képessége, hogy olyan eszközökkel dokumentálja, értelmezze és kommentálja ezt az együttélést, amelyek sokszor pontosabbak az önnön objektivitásukban makacsul hívó történettudományi tanulmányoknál, s akkor még

Esti kerekasztal: Jarábik Gabriella, Németh Zoltán, Hajdu Péter, Karol Wlachovský, Gabriela Magová, Grendel Lajos

nem is szóltunk a politika korlátozott praktikáiról... A színvonalas szépirodalom a lét esszenciáját szűri le a különböző műfajok révén, s lehetséges, hogy közülük épp az anekdota, a paródia és a karikatúra segítségével, amelyek Mikszáth olyannyira emberszagú szövegeihez és témafeldolgozásához is közel álltak.

Vajon érdekes-e a több mint száz évvel ezelőtt született mikszáthi életmű a mai olvasó számára? A válasz nemcsak attól függ, hogy hajlandóak vagyunk-e kézbe venni a könyveit, hanem attól is, hogyan olvassuk őt.

Mikszáth műveinek különböző szempontú vizsgálata a szöveg és az olvasás iránti viszony többféle lehetőségét vetette fel Nagykürtösön, s e viszonyulás nem sejtett vagy figyelmen kívül hagyott dimenzióit tárta fel. Eredetiségükkel és frissességükkel megörvendezett előadásokban nem volt hiány: a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemről érkezett Fábri Anna rendhagyó szempontból, az öltözködés és a divat leírásai felől közelített a művekhez. A veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtárban dolgozó Praznovszky Mihály Mikszáth és a modernizáció viszonyának alakulását követte nyomon, a XX. század elején végbement „technikai forradalom” vívmányaihoz kötődő kifejezések természetes beépülését a szövegbe, valamint e

Simona Kolmanová (Prága, Károly Egyetem) előadása

kifejezések aktív felhasználását az alkotás folyamán. Hasonlóan érdekes volt a nyitrai egyetemet képviselő Kozmács István tanulmánya, melyben Mikszáth különböző világnyelvekre lefordított műveinek statisztikájáról volt szó: a szerző a fordítás születésének időpontja, a lefordított mű és a célnyelv alapján vont le Mikszáth recepciójára vonatkozó következtetéseket.

Dusík Anikó (Comenius Egyetem, Pozsony) és Németh Zoltán (Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra) a Grendel Lajos és Mikszáth prózája közti rokonságra mutatott rá. Ezt a közvetlen utalásokon kívül a dialógusok köznyelvi voltában, az iróniában, az anekdotikusságban és töredékességben fedezték fel – olyan sajátosságokban, amelyek közel állnak a mai magyar irodalomhoz. Mikszáth Esterházy Péter számára is gyakori idézetforrás, aki előszeretettel illeszt a műveibe a *Tót atyafiak* szerzőjétől származó szövegeket (*Termelési regény, Harmonia Caelestis*). Rajta kívül számos más kortárs magyar író, többek között Závada Pál, Garaczi László, Grecsó Krisztián munkáiban találunk közvetlen hivatkozásokat a nagy mesemondó munkásságára.

Arra a kérdésre, hogy Mikszáthnak van-e a mai olvasó számára mondanivalója, az irodalomtörténészek és az írók egybehangzó választ adtak. A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetét képviselő Hajdu Péter kifejtette, hogy Mikszáth műve napjainkban a benne megnyilvánuló alapvető ismeretelméleti kétely okán érdekes és inspiratív. A magyar irodalomtörténészek és írók számára Mikszáth az 1990-es években vált újra érdekessé, amikor kezdetét vette az addigi, kanonizált értelmezések ártértelezése, és műveinek olvasása során a szövegek többszólamúságára és töredékességére irányult a figyelem. Az, amit korábban gyakran Mikszáth szemére vetettek – szövegei töredezettségük, nem képes szilárd struktúrával és

kompozícióval rendelkező klasszikus nagyregényt írni, a művek gyakran rövid anekdotákra esnek szét – a nagy ívű elbeszélések megkérdőjelezésének időszakában az író alkotásainak előnyévé vált.

A konferencián előadóként is szereplő Grendel Lajos a kerekasztal-beszélgetés során azt hangoztatta, hogy számára Mikszáth azért modern író, mert míg cinikusan érzékeli a világot, s mély és józan kétségbeeséssel, ugyanakkor békülékeny derűvel beszél a létről – mindeközben hiteles tud maradni. Épp az említett pólusok közötti oszcilláció teszi Mikszáth műveit időtlenné, s ennek az időtlenségnek köszönhetően írásai kiábrándultságuk dacára is vigasztalók, pontosak, a mai olvasó számára változatlanul frissek, az irodalmárookra pedig ösztönzően hatnak. Felszínes olvasásról tanúskodó mély tévedés, ha műveit valaki az anekdotikusság címkéjének felragasztásával elintéztetnek véli. A Görözdí Judit (Szlovák Tudományos Akadémia Világirodalmi Intézete) által vezetett vita során Grendel Lajos azt is leszögezte, hogy Mikszáth regionalizmusát semmiképp sem szabad a provincializmussal összetéveszteni. Az előbbi ugyanis földrajzi koordináták kérdése, míg az utóbbi az intellektuális szempontra és horizontra vonatkozik. Gabriel García Márquezt vagy Carlos Fuentest is minden további nélkül regionális íróknak nevezhetjük.

Hogyha egy író szlovák voltát olyan értelemben kellene definiálnunk, mely szerint az a szerző számít szlovák íróknak, aki szlovákok között él és az ő életükről ír, tekintet nélkül arra, hogy milyen nyelven alkot, de azzal a feltétellel, hogy művei szlovák fordításban is olvashatók legyenek (mint azt Grendel Lajos esetében láthatjuk, akit számos kortársunk a legjobb szlovák íróknak tart, s ahogy azt a legújabb szlovák irodalomtörténetben Závada Pál kapcsán olvashatjuk), akkor Mikszáth Kálmánt is a szlovák írók közé kéne sorolnunk.

A konferencia résztvevői a szklabonyai Mikszáth-háznál

A múlt században Jókai Mór mellett Mikszáth volt a szlovákra legtöbbet fordított és Szlovákiában legolvasottabb magyar író. Könyveit, mint ismeretes, szlovák szereplők sokasága népesíti be. Művei 1979-től három kötetben láttak napvilágot (a pozsonyi Tatran Kiadó *A Világirodalom Kincsestára* elnevezésű sorozatában); e kiadás bevezetőjében Rudolf Chmel, az ismert irodalomtörténész így írt Mikszáth munkásságáról: „Szlovák kontextusban Mikszáth művének születése óta szilárd helye és állandó olvasótábora van. Nem pusztán azért, mert a szerző a nógrádi Szklabonyáról származik, és prózáinak nagy részében szlovák környezetet és alakokat ábrázol, hanem mindenekelőtt rendkívüli irodalmi kultiváltsága miatt.” A mai Szlovákiában azonban sehol sem hallunk Mikszáthról. Az életművének szentelt nagykürtösi konferencián több szlovákiai egyetem is képviseltette magát (a pozsonyi, nyitrai és besztercebányai), s a Szlovák Tudományos Akadémia Világirodalmi Intézetének reprezentánsai sem hiányoztak – ennek ellenére Mikszáth művét csak a magyar irodalom és történelem kontextusában és szempontjából értelmezték: a szlovák irodalomtörténészek számára az író nem létezik. S attól tartok, napjainkban már a szlovák olvasó számára se. Ennek dacára hosszú idő után a PT Marenčin kiadó *Tvrďé kotrby (A kemény koponyák)* címmel Karol Wlachovský szerkesztésében és fordításában válogatást jelentetett meg az író rövidprózáiból, amelyet Nagykürtösön a fordító társaságában Gabriela Magová (Szlovák Tudományos Akadémia Világirodalmi Intézete) mutatott be. A válogatás olyan írásokat tartalmaz, amelyeknek a központi szereplői szlovákok. Ha nem kerítene bennünket hatalmába a kétely, akkor azt hihetnénk: újabb esély adatott arra, hogy a kötet révén a szlovák olvasók ismét utat találjanak ehhez a magyarul író „tót szerzőhöz”, s Mikszáth által bemutatott őseiket, a régi idők alakjait megismerve tovább árnyalják önképüket.

A kiadó és a fordító szerénytelenül azt kívánja, hogy legalább az az ezer olvasó, aki megveszi a könyvet (optimális esetben ennyivel lehet számolni), megértse: a magyarok és a szlovákok száz évvel ezelőtt úgy éltek egymás mellett, hogy egyáltalán nem érezték szükségét a nemzeti hovatartozás miatti állandó viszálynak. Ehhez azonban az kellene, hogy az olvasó igényt tartson egy hasonló tapasztalatra.

Kétségkívül hasznos volna Mikszáth írásait a szlovák irodalmi kontextus szemszögéből is szemügyre venni. A szlovák identitást nem csak Vajanský, Štúr, a szlovák romantikusok stb. írásainak prizmáján keresztül, hanem tágabb összefüggésrendszer-

A konferencia résztvevői megkoszorúzzák Mikszáth Kálmán mellszobrát Szklabonyán

ben kellene szemlélnünk. Bizonyított tény, hogy a fordításirodalom a nemzeti irodalmakra is hatást gyakorol – száz évvel korábban számos szlovák író nyilván eredetiben olvasta Mikszáth műveit. S Görözdí Judit felvetését helyeselve hasznosnak tekintenénk azt is, ha kiderülne, milyen kép bontakozik ki a szlovákokról a magyar irodalom klasszikusainak alkotásaiban.

A hasonló szemináriumok és konferenciák értelme voltaképpen a személyes találkozásokban, a vélemények, álláspontok szembesítésében, az önkifejezésre való törekvésben s az önkifejezés közvetítésében és konfrontációjában, a témáról való gondolkodás közös és eltérő princípiumainak keresésében rejlik – azoknak a dolgoknak a gyűjtögetésében, amelyek ösztönzően hathatnak ránk. A Mikszáth Kálmán emlékét megidéző tanácskozás szervezői (a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma, a Szlovák Tudományos Akadémia Világirodalmi Intézete, a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem) okkal érezhették úgy, hogy a rendezvény buzdítás is egyben, a napirendre került kérdések pedig olyan inspiratívok voltak, hogy a konferenciát egyértelműen sikeresnek mondhatjuk.

G. Kovács László fordítása